

Szarka Lajos:

Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok¹

A kétfejű sas szolgálatában: a császári-királyi hadsereg
mérnökkari tisztje (1818-1848)

Gyulai Gaál Miklós 1799. február 14-én született a Zala megyei Szegváron, birtokos nemesi családban. Elemi ismereteit Szegváron szerezte, majd Sopronban a bencés gimnáziumban tanult 1808 és 1811 között. A katonai pályára készülve a bécsi Mérnöki Akadémián folytatta tanulmányait. Gaál Miklós 12 éves korától 20 éves koráig tanult a Mérnöki Akadémián. Ezt követően több évtizedet töltött a Habsburg Birodalom különböző erődítményeiben, miközben rangban és beosztásban emelkedett. Utolsó szolgálati helye Károlyvárosban volt, ahol alezredesként a műszaki és erődítési kerület igazgatójaként ténykedett.

Az 1836-ban kiállított magatartási lapja lelkiismeretes, széles látókörű és tehetséges katonának jellemezte. Gaál 1848 februárjában Nagyszébenbe indult, mivel erdélyi kerületi erődítési igazgatónak nevezték ki. Útközben azonban súlyosan megbetegedett, s hónapokig ágyban esett. Egészségi állapota miatt nyugállományba vonulását kérvényezte.

V. Ferdinánd 1848. szeptember 5-i határozatával helyezte Gaált nyugdíjba. Minősítési táblázata rangemelkedés szerint sorolta fel Gaál szolgálati helyeit és beosztásait, s összesen 29 év 10 hónap szolgálati időt állapított meg. A nyugalmazási iratok Gaál Miklós mérnökkari alezredest 1848. szeptember 30-tól vették ki a katonai állományból, s október elsejétől számították a nyugdíját. Gaál Miklós feltalálói ambíciókkal is rendelkezett. Brünnben két munkája jelent meg nyomtatásban (1837-ben, illetve 1841-ben), az egyik a szobák és konyhák füstjének eltávolításával foglalkozott, a másik pedig a szennyvízcsatornák építésével kapcsolatos találmányát mutatta be. A fentiekén túl kiválóan rajzolt és műkedvelésből festett. Részt vett az 1844-ben meghirdetett pesti országháza-tervpályázaton, ahova pályamunkáját Zala megye közgyűlésén keresztül juttatta el.

¹ Az írás a szerző Gyulai Gaál Miklósról írt életrajzi monográfiájának összefoglalása. Első kiadása: Szarka Lajos: A tábornok bére. Hévíz, 1997. 211 p. Második (átdolgozott, javított, bővített) kiadása: Szarka Lajos: A hazáért mindhalálig. Hévíz, 2013. 228 p.

Gazdálkodás egy zalai középbirtokon

Gaál a császári seregben eltöltött közel 30 év során birtokától távol tartózkodott. kisért. 1844. május 5-én kelt levelében arra kérte Zala megyét, hogy a Szegvár, Hosztót és Galsa helységeken, Kohári-pusztán, valamint a badacsonyi szőlőhegyen fekvő jószágai megbecsültesse, melyről hiteles bizonyítvány kiadását kérte. Az 1844. november 15-én kiállított becsülevél nagy részletességgel vette számba Gaál Miklós ingatlan javait és azokból fakadó jövedelmeit. A több tagban fekvő birtokok összesen 804 holdat tettek ki, s a belőlük származó évi, tiszta jövedelem 3496 forint 56 dénár volt. Ezzel Gaál a megyén belüli jobb módú középbirtokosok sorába tartozott.

Az 1848 – 1849. évi szabadságharc tábournoka

Ingadozás és elkötelezettség: 1848. szeptember

Gaál Miklós a szabadságharc kitöréséig Szegváron élt. Úgy gondolta, hogy a pihenés évei következnek - nyugdíjazása folyamatban volt - ám a bekövetkező események egészen más irányba fordították életét.

Szeptember elején a déli táborban tevékenykedő Mészáros Lázár hadügyminisztert Szemere Bertalan helyettesítette, aki mindent megtett azért, hogy a magyar seregből hiányzó tábor-kari tisztek számát gyarapítsa. Miután értesült róla, hogy Gaál Miklós mérnökkari alezredes nyugdíjra készülődve Szegváron tartózkodik, levélben kérte fel a honvédseregben való szolgálatvállalásra. Gaál szeptember 16-án válaszolt Szemerének, s katonás tömörségű levelében közölte, hogy felajánlja szolgálatait. Másnap, szeptember 17-én csatlakozott a Jellasics elől visszavonuló, s ekkor Keszthelyen állomásozó magyar sereghez.

A további eseményekről a nővéréhez, Gaál Ninához (Sipeki Balázsnéhoz) szeptember 23-a és 27-e között írott leveleiben számolt be. Foglalkozott a honvédsereg állapotával, a horvát sereggel, bírálta az udvar nemzetiségi politikáját, s hangot adott aggodalmának, amely István nádor távozásával függött össze.

Gaál szeptember 27-én vetette papírra a prófétikusnak bizonyuló sorokat: *„Gazdaságotam, minden más jószágaimat elhagytam drága hazám megmentéséért. Meggyőződésemet vállalt kötelességem teljesítése lesz bérem, amelyet tőlem senki el nem vehet.”*

Gaál Miklós szerepe a pákozdi csatában nem ismeretes, a győzelem után otthon, Szegváron pihent meg, s legközelebbi levelét innen írta október végén nővéréhez.

Harcok a Muraközben: 1848. november – december

Gaál az Országos Honvédelmi Bizottmány október 25-i rendeletében újabb feladattal bízta meg, s kinevezte a Muraközben tartózkodó Perczel mellé tábor-kari (vezérkari) főnöknek.

Még a szeptemberi napokban ismerték meg egymást, s barátság szövődött közöttük. Perczel ezredes - november 1-jétől tábornok - a Dél-Dunántúl megtisztítására kiküldött csapatok, a „drávai hadtest” parancsnoka volt, aki október 17-én és 18-án támadásba lendülve megtisztította az ellenségtől a Muraközt.

Perczel ereje nem volt elegendő a további, Horvátország ellen indítandó támadó hadműveletekhez. November 9-én azonban egy megelőző ellencsapást indított a Friedauban állomásozó stájer sereg ellen. A sikeresen végrehajtott friedaui akció megakadályozta az ellenség egységes fellépését, s a magyar egységek harci kedvére és a lakosság hangulatára is buzdítóan hatott. Ezen túlmenően a scwechati vereséget és a Bécs elestét követő időszakban a honvédsereg egyik figyelemre méltó győzelmét jelentette.

Perczel november 9-én Csáktornyan kelt jelentésében Gaál Miklós alezredes, tábornoki tiszt szerepét is méltatta. Mészáros Lázár hadügyminiszter december 1-jén ezredessé nevezte ki Gaál Miklóst, s a rendelet a Közlöny december 18-i számában jelent meg. Gaál ambícióit nem elégítette ki a Perczel-hadest tábornoki főnöksége, ugyanakkor a viszony is megromlott kettejük között. Kérésére új feladattal bízták meg, s december 21-én már az aradi ostromsereg parancsnokaként tevékenykedett.

Az aradi vár ostromparancsnoka: 1848. december – 1849. február

Gaál erélyesen látott hozzá a vár ostromlásának előkészítéséhez, hidat veretett a Maroson, amelyen december 26-án seregének egy része átvonult Új-Aradra. December 27-én lelkesülten jelentette az OHB-nak, hogy a vár körül ismét bezárult az ostromgyűrű, s az ellenség a külvilágtól elvágyva „saját fészkébe” zárattott. Fő feladatának az ágyútelepek kiépítését tekintette, s az ostrom eredményes folytatásához újabb zászlóaljkat, ágyúkat és muníciót kért. Boczkó Dániel Arad megyei kormánybiztos jó véleménnyel volt az új parancsnokról, Kossuthhoz írott levelében tapasztalt, ambiciózus és kötelességét értő katonának nevezte. Gaál Miklós ezredest az OHB 1849. január 13-i rendelete tábornokká léptette elő, akitől Kossuth gyors sikert remélt.

A kemény munkának köszönhetően január 21-re 15 ostromtelep készült el a Maros-könyök jobb partján. Az említett előkészületek után január 24-én végre megkezdődhetett a vár ágyúztatása, amely egészen január 28-ig folytatódott. *Az ostromnapló tanúsága szerint a várnak 5 napon keresztül tartó lövetése rendkívül nagy károkat okozott a védőseregnek, s Gaál hatékony lépéseket tett az erőd elfoglalására. Az öt nap során mintegy 10.000 lövedék érte az erődöt, s 21 várvédő katona veszítette életét. A legénység egyre kilátástalanabbnak érezte helyzetét, harci morálja és harcképessége drámaian romlott.*

Gaál tábornok csak Damjanich bántási hadosztályának a megérkezésére várt, hogy egy közös támadást hajtsanak végre a vár ellen, mielőtt Damjanich a január elején elfogadott haditervnek megfelelően a tiszai koncentrációra továbbvonulna. Január 26-án Új-Aradra érkeztek Damjanich tábornok hadosztályának utolsó egységei, s másnapra tervezték a vár megromozását. Január 27-én azonban a biztató előkészületek dacára elmaradt a támadás, mivel a Maros jege váratlanul zajlásnak indult, s a vár körüli sáncrendszeret elöntő jeges áradat szinte tökéletes menedéket biztosított a védőknek. A következő napokban éles vita robbant ki Gaál és Damjanich, valamint Damjanich és Boczkó kormánybiztos között. Damjanich hadosztálya 1849. február 4-én elhagyta Aradot, s az OHB által elrendelt úti célja felé indult. Február 6-án Új-Arad közelébe érkezett egy 12 ezer fős ellenséges sereg, amely Todorovic tábornok szerb-osztrák hadtestének a jobbszárnyából és a Temesvárról kiküldött császári- királyi csapatokból állt. Gaál tábornok február 7-én feladta Új-Aradot, s a túlerő elől Ó-Aradra vonult vissza. Az ellenség még aznap bevonult Új-Aradra, s a várat ellátta élelmiszerekkel és a többi szükséges dologgal.

Február 8-án az ellenség a Maroson átütve néhány órára elfoglalta Ó-Aradot, ahonnan a honvédek ellentámadása kiverte őket. Másnap, február 9-én az ellenséges sereg elhagyta Új-Aradot, s Temesvár irányába vonult vissza. Boczkó Dániel kormánybiztos február 10-én jelentést írt Kossuthnak, melyben Gaált tette felelőssé a történetekért. Kossuth Boczkó jelentésének hatására felfüggesztette Gaált az ostromsereg vezérlete alól, s Debrecenbe rendelte, hogy tisztázza magát a vádakkal szemben.

Vizsgálat és felmentés: 1849. március – április

Kossuth február 27-én Inczedy László alezredest és Illyés István főhadnagy hadbírókat rendelte ki Aradra, a történetek megvizsgálására. Az Ó-Aradon megalakult vegyes összetételű (katonai és polgári) vizsgáló bizottmány, Inczedy elnökletével március 7-én kezdte meg a tanúk kihallgatását, s azt március 21-én fejezte be. A két hét során összesen 44 személyt hallgattak ki, többek között a összes törzstisztet, néhány közvitét és polgári személyeket is.

Az Ó-Aradi Bizottmány jelentése Gaált a hazaárulás vádja alól tisztázta, de felelősségének a mértékét nem állapította meg. A vizsgálatot a továbbiakban a debreceni katonai törvényszék folytatta Meirhoffer Károly őrnagy főhadbíró, hadi igazságügyi osztályfőnök vezetésével.

Meirhoffer őrnagy 1849. április 28-án összegezte a vizsgálat eredményeit. Végző megállapítása szerint Nagy Jenő alezredest (a csata napján Ó-Arad helyőrségparancsnoka) és Gaál Miklós a felelősök a történetekért. Nagy Jenő Gaál tudta nélkül adott ki visszavonulási parancsot az ellenség betörésekor, Gaál pedig nem tett megfelelő intézkedéseket, a történet mulasztásokat azonban az ellenség visszaszorításával kijavította. A honvédelmi minisztérium május 4-én azzal a kérelemmel fordult Kossuthhoz, hogy Gaál Miklós tábornok újbóli alkalmazásáról, vagy nyugdíjazásáról intézkedjék. Ezt az indokolja, hogy a tábornok ellen felhozott vádak nagyrészt megcáfoltak, s a netalán elkövetett kisebb vezéri hibák pedig az ellenség megverésével jóvá tettek.

Gaál az ellene lefolytatott vizsgálat hónapjai alatt sem tétlenkedett. Tervezetet készített egy dunántúli „mozgó” hadosztály felállításáról, elemzéseket a tavaszi hadjáratról és a magyarországi erődök helyzetéről.

A Balaton-felvidék védelmi szerepének felmerülése a szabadságharc utolsó hónapjaiban: 1849. május – július

A kormány 1849. május elején Debrecenben vetette fel a Balaton-felvidékre épülő védelmi rendszer tervét. Alapjául az a stratégiai elképzelés szolgált, hogy a döntő harcot a Dunántúlon kell megvívni, felhasználva a kedvező terep nyújtotta lehetőségeket és a hazafias érzelmű lakosság támogatását. A terv a Bakonytól a Tihanyi-félszigetig húzódó sáncrendszer kiépítését célozta, amely különösen a harcok elhúzódása esetén bizonyulhatott hasznosnak. A védelmi rendszerben Tihanynak jutott a központi szerep, melyet a félsziget átvágásával szigetté kívántak átalakítani.

Az erődítési munkálatok irányításával Gyulai Gaál Miklós honvédtábornokot bízták meg, aki május 8-án Debrecenben kapott utasítást a terv kivitelezésére. Gaál május 10-én levelet intézett a hadügyminisztériumhoz, amelyben ismertette elképzelését, hogy hét helyen - vagyis Tihany, Szántód, Marcal-Hídvég, Karakó, Váth, Városlód és Tapolcánál - kívánja a sáncolást elkezdni. A Déli-Bakonyra és a Balaton-felvidékre támaszkodó védelmi gyűrű ottalmában a nyár folyamán a Tihanyi-félszigetet úgy megerősítené, hogy az bevehetetlenné válna és hosszabb ostromlás esetén is kitartana.

Gaált kinevezték az erődítésekkel és a várostromokkal foglalkozó mérnök (várnok) igazgatójává, valamint megbízták a dunántúli kerület érintett megyéiben - Veszprém és Zala megyében - a nemzetőrség és népfelkelés szervezésével is.

Gaál Buda bevétele után Veszprémbe utazott, hogy a közelből irányítsa az erődítési munkálatokat. Június 4-én és 5-én Tihanyban tartózkodott, a félsziget megtekintése után azonban elhalasztotta annak megerősítését. Gaál július elején ismét Tihanyba utazott. A munkálatok kivitelezését azonban már nem tartotta reálisnak, s ezt július 7-én jelentette a hadügyminisztériumnak. A hadügyminisztérium úgy rendelkezett, hogy a Tihany erődítésére rendelt

utászosztályok a Pestről odaküldött tisztekkel együtt Komáromba, a komáromi vár erődítéséhez küldessenek.

Időközben ugyanis a katonai helyzet válságosra fordult. A hadiesemények alakulása, s a Dunántúlra alapozott védelmi stratégia elvetése irreálissá tették az erődítési munkálatok folytatását.

Gaál Miklós július 17-én Szántódon írott levelében - gyenge egészségi állapotára való hivatkozással - lemondott a várnokkari főnökségről, valamint tábornoki rangjáról s nyugalmaszolgálatát kérte.

A májusban elképzelt nagy terv - a Balaton-felvidék megerősítése - nem valósult meg. A tervezett védelmi vonalból csak Karakó környékén maradtak fent erődítések nyomai.

A terv lényeges elmét alkotta a Tihanyi-félsziget szigetté alakítása, de a munkák itt nem kezdődtek el. A Balaton-felvidéki sáncrendszer és a tihanyi erődítés felépítéséhez ugyanis lényegesen több időre, hónapok helyett évekre lett volna szükség. Másrészt a lakosság hangulata és a terepviszonyok sem voltak annyira kedvezőek, ahogy a kormány azt Debrecenben elképzelte. A Bakony dombvonulatai nem jelentettek valóságos akadályt a kor haditechnikai színvonalán. A katonai helyzet változása júniusban, a Szeged környéki összpontosítás elrendelése tehát végső, de nem alapvető oka volt az elképzelés bukásának.

A tábornok aradi fogsága: 1849. november – 1854. november

Gaál Miklós, miután július 17-én elküldte lemondását, közel egy hónapig bujkált a Zala megyét megszálló császári csapatok elől, majd szeptember 12-én önként jelentkezett Knesevic ezredesnél, a Keszthelyre bevonuló császári csapatok parancsnokánál. Ezután szeptember 23-án Bécsbe, október 13-án Pestre vitték kihallgatásra, november 14-én pedig Aradra szállították, ahol lefolytatták ellene a hadbírószági eljárást. Az aradi erődben december 10-én került sor Gaál Miklós szóbeli kihallgatására a Moser ezredes elnökletével ülésező hadbírószág előtt.

A hadbírószág 1849. december 18-án hirdette ki ítéletét, melyben Gaált a felségárulás bűnében tettehársnak minősítette, ezért nyugdíja és tiszti rangja elvesztésével, vagyonának az állam javára történő elkobzásával, valamint 15 évi várfogsággal büntette. A jóváhagyásra felterjesztett ítéletet Haynau tábornok, hadsereg főparancsnok azonban túl enyhének találta, s december 24-én újabb vizsgálatot rendelt el. Véleménye szerint Gaál a bűnösök első sorába tartozott, s igen veszélyes és eredményes tevékenységet fejtett ki. Egy ilyen visszaeső személy esetében mint Gaál, annál kevésbé lett volna szabad a halálbüntetéstől eltekinteni, mivel ugyanezt az ítéletet hozták kisebb bűnökkel vádolt törzstisztek esetében is.

Az újabb vizsgálatot Ernst törzshadbíró vezette, s 1850. február 23-án került sor Gaál ismételt kihallgatására. Az aradi katonai törvényszék 1850. február 24-én hozta meg ítéletét, melyben Gaált főbüntetésként kötél általi halállal büntette. A jóváhagyásra felterjesztett halálos ítéletet Haynau 1850. február 28-án kegyelemből 20 évi, vasban eltöltendő várfogságra enyhítette. Gaál 1850. március 4-én kezdte meg büntetésének letöltését az aradi erődben. Elkobzandó vagyonának becsértéke 29.604 forintot és 13 pengőkracjárt tett ki.

Gaál elítéléséről, fogságának éveiről az egykori rabtársak - Galsai Kovách Ernő, Pongrácz István - visszaemlékezései hasznos információkkal szolgálnak.

Gaál a pesti rabkórházban hunyt el 1854. november 30-án, életének 56. évében. Nagybonyban temették el, ahol 1861. október 13-án állították fel síremlékét.

Gaál Miklósról kortársai, s a szabadságharc krónikásai különböző véleményeket fogalmaz-

tak meg. Gelich Rikárd erélytelennek tartotta, Margitay Gábor viszont tiszta gondolkodású és jellemű, a katonai várerődítési tudományokban elismert, fényes tehetségű hazafiként jellemezte.

A Gaálról kialakult kép a források alapján korrekcióra szorul. Az ostromnapló alapján megállapítható, hogy hatékony és eredményes előkészületeket tett az aradi vár elfoglalására. Így értékelte ezt a császári-királyi hadbíró is. Az általános roham megindítása az erődítmény elfoglalását eredményezhette volna, amely azonban Damjanich késése, a meginduló jégzajlás, valamint a Damjanich és Gaál között kirobbant vita következtében meghiúsult. Gaált később sem kísérte sok szerencse. A Debrecenben lefolytatott vizsgálat a szabadságharc legdicsőségesebb hónapjaiban ítélte passzivitásra. Amikor új feladattal bízták meg, a szabadságharc defenzívába szorulása miatt nem volt elegendő idő a Balaton-felvidéki erődítési munkák megvalósítására. Vállalásához híven azonban a végéig hű maradt hazájához, csupán életének megmentéséért küzdött a császári-királyi hadbíró elött.

Ugyanakkor Hermann Róbert értékelésével is egyet lehet érteni. Véleménye szerint Gaál hadvezéri zsenialitása nem versengetett Görgeivel vagy Bemével, ötletessége és vezetői képessége Vetterével és Klapkáéval, határozottsága Damjanichéval, temperamentuma Perczelével. Gaál inkább elméleti, mint gyakorlati katona volt. A szabadságharc végig szolgáló tábornokaként azonban jelentős szerepet játszott, s változatos pályafutása során a szabadságharc hadtörténetének fontos mozzanataihoz kapcsolódott. Szűkebb jelentőségét növeli, hogy Zala megye egyetlen 1848-49-es honvédtábornoka.

Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékezete

Gaál Miklós személyes tárgyai, festményei, rajzai és imádságos könyve az Aradi Múzeumegyüttesben található, itthon pedig a ceglédi Kossuth Múzeumban. Gaál Miklós nevét általános iskola őrzi Abonyban, emlékműve Hévízen áll, Zalaszegváron pedig emléktáblát helyeztek el tiszteletére.